

VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST U NDH (1941. - 1945.) NA PODRUČJU ARHIĐAKONATA SVETAČJE (NOVSKA, NOVA GRADIŠKA, ORIOVAC)

Škiljan, Filip

Source / Izvornik: **KULTURA POLISA, 2016, 13, 185 - 202**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:303:994155>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

ФИЛИП ШКИЉАН*

Институт за миграције и народности
Загреб, Хрватска

УДК 94(497.5)“1941/1945“:2-6

Монографска студија

Примљен: 13.07.2016

Одобен: 28.08.2016

Страна: 185-202

VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATO- LIČKU VJEROISPOVIJEST U NDH (1941. - 1945.) NA PODRUČJU ARHIĐAKONATA SVETAČJE (NOVSKA, NOVA GRADIŠKA, ORIOVAC)

Sažetak: Autor u radu donosi podatke o vjerskim prijelazima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest između 1941. i 1945. godine na području arhidakonata Svetačje koji se prostire na području Novske, Nove Gradiške i Oriovca. Središnji dio teksta posvećen je statističkim podacima o vjerskim prijelazima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest između 1941 i 1945. prikupljenim u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu te primjerima takvih vjerskih prijelaza. Ne postoje točni podaci o tome koliko je bilo vjerskih prijelaza, ali broj od 11.163 podnesenih molbi u korelaciji s brojem stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti govori o brojnosti te pojave. Po brojnosti njih na području Zagrebačke nadbiskupije dostižu samo vjerski prijelazi na području Banije (osobito okolica Dvora), pojedine župe u okolici Požege te župe u okolici Voćina.

Ključne riječi: Srbi; pravoslavlje; NDH; vjerski prijelazi; Svetačje; Novska; Nova Gradiška; Rimokatolička crkva

Teritorijalni okvir

Područje arhidakonata Svetačje Zagrebačke nadbiskupije podudaralo se djelomično s kotarevima Nova Gradiška i Novska te Slavonki Brod. Prije Drugog svjetskog rata četvrtinu stanovnika kotara činili su Srbi, uglavnom nastanjeni u zapadnom dijelu, oko Okučana.¹ Područje kotara Novska obuhvaćalo je teritorij Jasenovca, Lipovljana, Novske i Rajića (unutar kotara nalazile su se i općine Banova Jaruga, Međurić, Krapje i Lonja), a Svetački arhidakonat nije obuhvaćao Jasenovac, Lonju, Krapje i Međurić. Srbi su na području kotara Novska činili otprilike četvrtinu

---

* filipskiljan@yahoo.co.uk

¹ Na području kotara Nova Gradiška, prema popisu iz 1931. godine (tada se unutar kotara nalazio i kasniji kotar Okučani), bilo je 39.012 rimokatolika i 12.700 pravoslavnih, a na području grada Nova Gradiška 2.905 rimokatolika i 1.020 pravoslavnih. (*Definitivni rezultati popisa stanovništva 1938*: 89).

Филип Шкиљан, Вјерски пријелази с православне на римокатоличку вјероисповијест... становништва.² S teritorija kotara Brod na Savi u okvir Svetačkog arhidakonata ulazi- le su općina Bebrina, Kobaš, Lužani i Oriovac.³

Ustaški teror nad Srbima, organizirano iseljavanje u Srbiju te konverzija Srba na katoličanstvo s ciljem pohrvaćivanja

U okviru „konačnog rješenja srpskog pitanja“ u NDH (ekskluzivno nacionalnoj državi hrvatskog naroda), prva hapšenja Srba na području kotara Nova Gradiška poduzeta su već 11. travnja 1941., kad je privedeno oko trideset Srba iz samog grada, odreda bogatijih trgovaca, željezničara, advokata, bankara i činovnika (Mirković 2002: 116-119).

U srpnju 1941. prisilno su iseljeni u Srbiju preko iseljeničkog logora u Capragu pravoslavni svećenici i njihove obitelji s područja kotara Nova Gradiška, Novska i Slavonski Brod. Inače, s područja kotareva Novska i Slavonski Brod nije bilo većeg organiziranog prisilnog iseljavanja civilnog stanovništva u Srbiju, osim što je s područja kotara Nova Gradiška 13. kolovoza 1941. u logor Caprag dopremljeno 111 Srba,⁴ koji su transportima 16. i 25. kolovoza 1941. organizirano iseljeni u Srbiju (Škiljan 2015: 196).

U atmosferi sistematskog terora, istovremeno s prisilnim iseljavanjima, uslijedili su – isprva pojedinačni, a kasnije i masovni – vjerski prijelazi (prekrštavanje) pravoslavni Srba na katoličanstvo, s ciljem njihovog pohrvaćivanja. Da je to bio primarni cilj vidljivo je iz kasnijih odluka Vlade NDH kojima se određuje da se prijelaznici s pravoslavlja na katolicizam imaju izjašnjavati kao Hrvati.

Neposredno nakon proglašenja NDH (10. travnja), nadbiskup Stepinac posjećuje Slavka Kvaternika (12. travnja), a ubrzo potom i Antu Pavelića (16. travnja) (Krišto 2001: 37-39). Tim nadbiskupovim posjetima, kao i njegovom poslanicom svećenicima u NDH od 28. travnja 1941, u kojoj izražava zadovoljstvo osnivanjem NDH i poziva svećenstvo na »uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja hrvatske države« (isto su učinili i splitsko-dalmatinski, krčki i senjski biskup), katolički kler daje legitimitet novoj državi, revolucionarno proglašenoj na teritoriju međunarodno priznate Kraljevine, daje legitimitet kako jednom deklariranom ideološkom konstrukt, tako i državno-pravnom okviru kao režimskom instrumentu. Legalitet se NDH pak „vukao“ iz formalne primopredaje banovinske uprave 10. travnja 1941. te produženjem mandata izabranog Sabora.

² Na području kotara Novska prema popisu iz 1931. bilo je 29.164 stanovnika, od čega 20.373 rimokatolika i 7.870 pravoslavni. (*Definitivni rezultati popisa stanovništva*, 1938: 90).

³ Na području kotara Brod na Savi svega su četiri općine ulazile u okvir Svetačkog arhidakonata. Na području Bebrina bilo je od 2.606 stanovnika 1.970 rimokatolika i 400 pravoslavni, na području općine Lužani od 2.267 stanovnika bilo je 1.911 rimokatolika i 310 pravoslavni, na području općine Oriovac bilo je od 2.585 stanovnika 2.252 rimokatolika i 316 pravoslavni, a na području općine Slavonski Kobaš od 2.050 stanovnika bilo je 1.588 rimokatolika i 450 pravoslavni (*Definitivni rezultati popisa stanovništva* 1938: 84).

⁴ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1840, Popis iseljenih preko logora Caprag u Srbiju. O organiziranim prisilnim iseljavanjima u Srbiju preko iseljeničkih logora vidi u: Škiljan, 2015.

U okviru svoje ideologije „konačnog rješenja srpskog pitanja“ ustaše su Srpsku pravoslavnu crkvu smatrali nositeljem nacionalnog identiteta Srba u Hrvatskoj pa su se pravoslavni svećenici našli prvi na udaru ustaških vlasti.⁵ Pravoslavnim vjernicima je pak, s ciljem odnarođivanja i asimilacije, bila planirana konverzija – trebalo ih je prevesti na rimokatoličku, odnosno na grkokatoličku vjeroispovijest.

Zakonska odredba (uredba sa snagom zakona) o prijelazu s jedne vjere na drugu donesena je već 3. svibnja 1941. Tom se uredbom ustaška vlast „postavila“ iznad Rimokatoličke crkve, što je vidljivo iz članka uredbe u kojem stoji da je za valjanost prijelaza potrebno da stranka koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu „upravnoj vlasti prve molbe“ (kotarskoj oblasti, odnosno gradskom poglavarstvu, dakle svjetovnoj, režimskoj vlasti) o svojoj namjeri i da od „upravne vlasti prve molbe“ dobije potvrdu o toj svojoj prijavi (*Narodne novine*, 4. svibnja 1941). Rimokatolička crkva nije bila zadovoljna takvim miješanjem države u crkvene poslove, a u svojim radovima povjesničar Jure Krišto jasno pokazuje na koji su se način dopisi i okružnice između Crkve i države razmjenjivale i kako je na pojedine crkvene dopise reagirala država, a na koji je način na državne uredbe reagirala Crkva.⁶ Posve jasno da Crkva pristaje da državne vlasti izdaju potvrde o čestitosti, čime zapravo prepuštaju državnim vlastima da odlučuju tko je podoban da dobije dozvolu za vjerski prijelaz, a tko nije (Krišto 2001: 182-183).

Iako su potencijalni prijelaznici morali proći i “pripremu” za prelazak na katoličanstvo – a tu “pripremu”, odnosno poučavanje o vjeri, vodili su ili lokalni svećenici ili tzv. misionari koji su pomagali svećenicima – ritam, odnosno intenzitet samog prekrštavanja određivao je ustaški režim, a ne crkvena hijerarhija. Tako zbog prilične kaotičnosti na terenu i promijenjenih okolnosti (narodni ustanak i kritički odnos Nijemaca i Talijana prema ustaškoj politici prekrštavanja), u rujnu 1941. Ministarstvo unutrašnjih poslova šalje državnim tijelima i biskupskim ordinarijatima okružnicu kojom se požuruju vjerski prijelazi, tj. traži se da se ne rade birokratski problem osobama koje žele prijeći s jedne vjeroispovijesti na drugu (Krišto 2001: 185-186). Početkom listopada 1941. osniva se i vjerski odsjek Državnog ravnateljstva za ponovu, na koji država prenosi sve poslove vezane za vjerske prijelaze.

Svoj precizan službeni stav prema vjerskim prijelazima i miješanju države u taj posao Crkva, konačno, zauzima na biskupskoj konferenciji 17.–19. studenog 1941. zaključkom u deset točaka. Kao prvo, ističe se da se samo Crkva može i mora baviti prijelazima na rimokatoličku vjeroispovijest, kao drugo da samo crkvena hijerarhija može postavljati ljude koji će poučavati prijelaznike u vjeri, kao treće da takvi ljudi mogu biti ovisni samo o crkvenim institucijama, kao četvrto da Katolička crkva priznaje samo one prijelaze koji su obavljani prema crkvenim propisima, kao peto da državne institucije ne smiju poništavati prijelaze koje Crkva provede, kao šesto da episkopat izabire odbor koji će se brinuti o pridržavanju pravila kod prijelaza, kao sedmo da u Crkvu mogu biti primljeni samo oni koji to slobodno traže, kao

⁵ O stradanjima pravoslavni svećenika vidi u: Đurić, 1989: 106-117 i *Spomenica pravoslavnog sveštenstva žrtava fašističkog terora*, 1960.

⁶ Sve ove uredbe, okružnice, upute i dopise moguće je precizno pratiti u knjizi Krišto, 2001: 172–202 te u knjigama Đurić, 1991. i Simić, 1958.

Филип Шкиљан, Вјерски пријелази с православне на римокатоличку вјероисповијест...

osmo da obred u koji će prijelaznik prijeći ne može određivati država, kao deveto da će izabrani odbor organizirati tečajeve za one koji propovijedaju potencijalnim prijelaznicima i kao deseto da se prijelaznicima moraju zajamčiti sva građanska prava (Krišto 2001: 194-202). Na taj se način Rimokatolička crkva željela zaštititi od optužbi za katolički prozelitizam, za poticanje vjernika drugih konfesija na vjerski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.

Masovno prelaženje s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest završilo je u proljeće 1942., kad je uspostavljena Hrvatska pravoslavna crkva.

Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Svetačkog arhidakonata

Područje arhidakonata Svetače obuhvaća prostor 20 župa u nekadašnjim kotarevima Novska, Nova Gradiška i Slavonski Brod. Obuhvaća prostor od rijeke Ilve na sjeverozapadu preko granične zone s Požeškim arhidakonomat koja se gotovo u potpunosti podudara s nekadašnjim granicama kotareva Novska, Nova Gradiška i Slavonski Brod s kotarevima Pakrac i Požega do granice s Đakovačkom biskupijom na istoku, odnosno s područjem Brodskog arhidakonata. Jedina je iznimka župa Bučje koja se nalazi unutar Svetačkog arhidakonata, a teritorijalno je pripadala kotaru Požega, odnosno neka naselja u župi Gornji Lipovac koja pripadaju kotaru Požega (Škrabutnik). Četiri župe nekadašnjeg brodskog kotara ulaze u Zagrebačku nadbiskupiju, odnosno u Svetački arhidakonat: Bebrina, Oriovac, Slavonski Kobaš i Slavonski Dubočac. Na jugu je sve do istočno od Jasenovca (selo Košutarice) granica Svetačkog arhidakonata granica između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, odnosno granica sa Banjolučkom biskupijom i Vrhbosanskom nadbiskupijom. Područje Jasenovca, koje je pripadalo kotaru Novska nije pripadalo Svetačkom arhidakonatu, već Dubičkom arhidakonatu.

Tabla I. *Broj vjerskih prijelaza prema poimeničnom popisu prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u vrijeme Drugog svjetskog rata na području Svetačkog arhidakonata*

Župa	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Bebrina	9	355	0	0	0	364
Bučje	4	0	0	0	0	4
Cernik	7	892	0	0	0	899
Davor	0	1	0	0	0	1
Gornji Bogičevci	58	5.571	0	0	0	5.629
Gornji Lipovac	2	19	0	0	0	21
Gornji Rajić	65	851	0	0	0	916
Lipovljani	2	0	0	0	0	2
Mačkovac	1	0	0	0	0	1
Nova Gradiška	213	439	11	0	1	664
Nova Kapela	13	230	0	0	0	243
Novska	137	1061	0	1	0	1.199
Oriovac	152	588	0	0	0	740
Slavonski Dubočac	0	7	0	0	0	7

Slavonski Kobaš	2	13	0	0	0	15
Stara Gradiška	14	4	0	8	2	28
Staro Petrovo Selo	17	403	1	0	1	422
Štivica	0	5	0	0	1	6
Vrbje	1	1	0	0	0	2
Ukupno	697	10.440	12	9	5	11.163

Od sveukupno 20 župa na tome području u njih 19 bilo je podnošenja molbi za vjerski prijelaz. Samo u župi Orubica nije podnijeta nijedna molba. Treba primijetiti da se u većini župa radi o malom broju molbi. Tako je u deset od devetnaest župa evidentirano prema poimeničnom popisu tek nekoliko molbi za vjerski prijelaz (do trideset). U ostalih devet župa (Bebrina, Cernik, Gornji Bogičevci, Gornji Rajić, Nova Gradiška, Nova Kapela, Novska, Oriovac i Staro Petrovo Selo) broj vjerskih prijelaza iznosio je između 243 (Nova Kapela) i 5.629 (Gornji Bogičevci). U tih devet župa pravoslavno je stanovništvo posjedovalo svoje bogomolje, a u nekima od njih činili su i većinsko stanovništvo (npr. župa Gornji Bogičevci). Iz prikupljenih je podataka također vidljivo da je 1941. broj podnesenih molbi za vjerski prijelaz bio 697, da je u drugoj godini postojanja NDH broj podnesenih molbi iznosio čak 10.440 dok je u posljednje tri godine rata podneseno na području čitavog arhidakonata sveukupno 26 molbi. Dakle, vrijeme najintenzivnijeg prelaženja s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Svetačkog arhidakonata bila je 1942. godina, odnosno prva polovica te godine, do uspostave Hrvatske pravoslavne crkve. Treba također reći da su u popis uvršteni samo poimenični podaci, iako je iz dokumenata bilo vidljivo da su postojali i neki skupni prelazi (prijelazi čitavih sela) gdje je popisano samo broj prijelaznika, a ne i njihova imena i prezimena. Tako bi i ovaj broj od ukupno 11.163 osobe koje su podnijele molbe za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest bio realno nešto veći. Kao dobar izvor podataka o broju vjerskih prijelaza može poslužiti i izvještaj župnika Nadbiskupskom duhovnom stolu 1944. godine. Iz tih izvještaja koji su po primitku objedinjeni u jedan dokument vrlo se dobro može iščitati koliki je bio broj vjerskih prijelaza u pojedinim župama. Za jedan dio župa u tom dokumentu nema podataka, čak nisu ni spomenute, pa ovdje iznosim podatke do kojih sam uspio doći drugim putem. Kod nekih župa gotovo se u potpunosti slažu podaci o broju prijelaznika i podnositelja molbi. Takav je slučaj na primjer Bučje, gdje je župnik zabilježio četiri prijelaza, koliko ih je zabilježeno i u Uruđbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola, kao i primjer župe Vrbje, gdje se dvije molbe podudaraju sa župnikovim izvještajem o dva prijelaza. Manji nesrazmjeri su kod župa Nova Gradiška i Oriovac gdje je broj prijelaza nešto niže od broja podnesenih molbi. Moguće je da je od 664 podnesene molbe njih 586 uzeto u obzir, odnosno da je njih 586 bilo uvaženo. Slično je i u župi Oriovac gdje je od 740 podnesenih molbi uvaženo njih 682. U župi Gornji Lipovac postoji veliki nesrazmjer koji je moguće jednostavno objasniti. Naime, u poimeničnom popisu je svega 21 molba za prijelaz, a u župnikom izvješću stoji da ih je prešlo 217. Iz dokumentacije koja je sačuvana vidljivo je da je 1942. godine prešlo čitavo selo Škrabutnik, oko 150 osoba koje nisu poimenično popisane u dokumentu sačuvanom u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.⁷ Međutim, postoji poimenični sačuvani popis

⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 1110/1942.

180 пријелазника из Шкрабутника у фонду вјерском одсјеку Државног равнатељства за понову. То значи да се бројци од 21 подносиоца молби за пријелаз из žупе Горњи Липовач може придодати још 180 становника Шкрабутника⁸ па на тај начин долазимо ближе бројци од 217 пријелазника. Код žупе Горњи Богичевци број поднесених молби за пријелаз износио је 5.629. Жупник је током 1942. споменуо у неколико докумената и колективне пријелазе села Горњи Богичевци, Пољане, Жуберковач и Шаговина, али није донио поименични попис пријелазника.⁹ Слично је урадио и 1943., кад је најавио и пријелаз 150 људи из села Гориче, а да није донио поименични попис пријелазника.¹⁰ Овај је жупник током 1942. имао особито много посла с пописивањем читавих села која су у околици Горњих Богичевача тражила пријелаз с православне на римокатоличку вјероисповијест па стога није ништа необично да је у својој процјени могао и погријешити. Једино је уистину нешватљив несразмјер код žупе Бебринач, гдје је видљиво да је жупник особно поднио молбу 15. свибња 1942. године за 345 особа православне вјероисповијести за пријелаз на римокатоличку вјероисповијест те је Надбискупски духовни стол одлучио четири дана касније да подносиоци могу пријецати,¹¹ а у својем је извјештају 1944. навео да је прешло тек 37 особа. Треба такође споменути да је Опћинско поглаварство у Бебрини 29. студеног 1941. извјестило како је до тога дана прешло 12 особа на римокатоличку вјероисповијест те да их је још 42 најавило пријелаз. Поучавање за пријелаз вршила су два жупника – онај у Бебрини и онај у Дубоћу.¹² Иако сумарни резултат за жупу Славонски Кобаš не посједујемо, треба напоменути да је кобаšки жупник у једном допису који је упutio Надбискупском духовном столу нагласио како је примио 70 православних обитељи у римокатоличку вјероисповијест.¹³ Нјегов поименични попис особа које су примљене не посједујемо, али је евидентно да резултат од свега 15 пријелазника с подручја žупе Славонски Кобаš није точан.

Табла II. *Сумарни резултати броја пријелазника с православне на римокатоличку вјероисповијест за поједине žупе на основу извјештаја жупника Надбискупском духовном столу 1944.*¹⁴

Žупа	Број пријелазача с православне на римокатоличку вјероисповијест до 1944.
Бебринач	37
Бућје	4
Горњи Богичевци	Око 4.000
Горњи Липовач	217
Нова Градишка	586
Ориовач	682
Врбје	2

Особито вриједан извор за број вјерских пријелазача, односно број поднесених молби за вјерски пријелаз потјече из фонда вјерског одсјека Државног равнатељства за понову, гдје постоји низ докумената о броју вјерских пријелазача на подручју поједи-

⁸ HDA, Државно равнатељство за понову, Вјерски одсјек, кутија 584, 180/1941.

⁹ NAZ, Надбискупски духовни стол, 3096/1942, 3503/1942.

¹⁰ Ibid., 2655/1943.

¹¹ Ibid., 6109/1942.

¹² HDA, Државно равнатељство за понову, Вјерски одсјек, кутија 584, 583/1941.

¹³ NAZ, Надбискупски духовни стол, 3094/1942.

¹⁴ Ibid., 2658/1944.

nih općina i kotareva u NDH, ali samo za 1941. godinu. Tako saznajemo da je u općini Mašić do 7. studenog 1941. prijelaz najavilo tek 8 pravoslavnih, a 4 su prešla na rimokatoličku vjeroispovijest.¹⁵ Već u prosincu 1941. vidljivo je povećanje broja najava prijelaza na rimokatoličku vjeroispovijest pa Općinsko poglavarstvo u Mašiću izvještava vjerski odsjek Državnog ravnateljstva za ponovu kako se interes za prijelaz na rimokatoličku vjeru znatno povećao budući da su 54 obitelji najavile prijelaz.¹⁶ Prijelazi na tome području uslijedit će tek 1942., a vodit će ih župnik iz Gornjih Bogičevaca. Slična je situacija i u općini Okučani. Tamo je do 19. studenog 1941. prešlo 11 osoba, a 171 je najavila prijelaz.¹⁷ Nešto kasnije, u prosincu 1941., općina Okučani izvještava kako je još 245 osoba najavilo prijelaz, ali da nijedno selo do tada nije učinilo kolektivni prijelaz.¹⁸ Do kraja 1941. prijelaz je još najavilo 3.126 osoba, kako izvještava Općinsko poglavarstvo u Okučanima.¹⁹ U 1942. upravo će s tog područja, koje je potpadalo pod katoličku župu u Gornjim Bogičevcima, pravoslavni masovno prelaziti na rimokatoličku vjeroispovijest. U općini Oriovac je pravoslavnih žitelja bilo 314, a do 20. listopada 1941. tek je njih 26 prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest, a 288 ih ostalo u pravoslavne vjeroispovijesti, kako stoji u izvještaju Općinskog poglavarstva u Oriovcu.²⁰

Kolektivne molbe za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest

Molbe čitavih pravoslavnih sela ili svih pravoslavnih u nacionalno mješovitih sela novogradiškog i novljanskog kao i oriovačkog kraja bile su nešto posve uobičajeno u prvoj polovici 1942. godine, odnosno do vremena uspostave Hrvatske pravoslavne crkve. Najveći broj tih molbi svakako je imala župa Gornji Bogičevci, na čijem se području nalazio najveći broj pravoslavnih sela. Iz dokumenata je vidljivo da su prevođenja s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest radili sami župnici, a u slučajevima gdje su se prijelazi brojili u tisućama ljudi i svećenici i vjeroučitelji koji su bili poslani od strane Nadbiskupskog duhovnog stola.

Pravoslavna sela su se kolektivno odlučivala za vjerski prijelaz jer su se bojali kolektivnog odvođenja u logore i prisilnog iseljavanja koje je prijetilo bez obzira što je kampanja organiziranih prisilnih iseljavanja Srba preko iseljeničkih logora bila okončana. Na području župe Cernik prijelaze su provodili franjevci iz samostana u Cerniku. Duhovni pomoćnik iz Franjevačkog samostana u Cerniku tražio je tako, sredinom prosinca 1941., 400 molitvenika za prijelaznike.²¹ Razlog tome je sasvim sigurno bio kolektivan prijelaz sela Šumetlice nedaleko Cernika koji je opat franjevačkog samostana u Cerniku zatražio od Nadbiskupskog duhovnog stola 31. prosin-

¹⁵ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 53/1941.

¹⁶ Ibid., kutija 584, 589/1941.

¹⁷ Ibid., kutija 584, 128/1941.

¹⁸ Ibid., kutija 584, 538/1941.

¹⁹ Ibid., kutija 584, 772/1941.

²⁰ Ibid., kutija 584, 613/1941.

²¹ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 635/1941.

ca 1941., a koji je odobren 2. siječnja 1942. Tom je prilikom prešlo 395 osoba.²² O tome prijelazu i okolnostima koje su mu prethodile postoje iskazi mještana Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Već u listopadu 1941. u selu je srušena pravoslavna crkva. »Poduzetnik ovoga rušenja bio je Čaćić Antun«, trgovac iz Šumetlice, kako svjedoči Đuro Miličević.²³ Iz Šumetlice su nakon toga svi odlazili u samostan u Cernik kod »nekoг Gvardijana, koji nas je učio rimokatolički vjeronauk, kojom prilikom nam je rekao, da se sada tako mora za spas života kršćanstva, ali da ovako ne može ostati.«²⁴ Kako svjedoči Miličević, ovaj »sveštenik nas je više puta uzimao u zaštitu, zbog čega je iz Cernika premješten u Kutjevo. On je otvoreno bio protiv njemačke okupacije i to je nama govorio više puta, da su nam njemci (sic!) doneli nečuvено зло u zemlju.«²⁵ Nedugo nakon prijelaza sela Šumetlice, opat Fulgencije Pondeljак 30. siječnja 1942. traži od Nadbiskupskog duhovnog stola pomoć, na primjer »u mesu«, za odlazak u udaljena sela Sinlije, Opršinc i Golobrdci, za koja kaže da se čak ni ne zna da li pripadaju pod župu Požeški Brestovac ili pod župu u Cerniku, a koja su od Cernika udaljena i do 25 kilometara.²⁶ Očito je cernički opat preveo i spomenuta sela budući da u dokumentaciji Nadbiskupskog duhovnog stola nalazimo i popis od 478 prijelaznika iz та три села.²⁷

Kolektivni prijelazi bili su posebno česti na području župe Gornji Bogičevci. Ondje je, kao što je vidljivo iz sumarnog popisa, samo u 1942. godini prešlo s pravoslavne на римокатоличку вјероисповијест 5.571 osoba. Radi tako masovnog интереса православних за пријелаз на римокатоличку вјероисповијест župnik из Gornjih Bogičevaca zatražio je два misionara koji su trebali vršiti vjersku poduku u parohijama Trnava i Ratkovac. Vjerska poduka je trebala započeti 25. siječnja 1942. jer je u siječnju 1942. čak 11 sela s područja župe Gornji Bogičevci zatražilo kolektivni vjerski пријелаз. Općina Mašić je trebala pripremiti sve за misionare: stan, hranu, просторије за свету misu i pouku, obavijest pučanstvu i podvoz за filijale. Župnik Bucković bio je свјестан toga да су два misionara jedva dostatna за извршаванје toga посла.²⁸ Iz izvještaja misionara doznajemo mnogo podataka o tome kako su izgledali vjerski пријелazi. U izvještaju misionara koji je bio smješten u Trnavi saznajemo да је u zadatak dobio да подучи православno stanovništvo osnovama римокатоличке вјере u mjestima Trnava, Dragalić, Poljani i Medari. Misionar spominje да Trnava ima oko 100 grčkoistočnih kuća, Medari oko 90, Dragalić 10, а Poljane oko 110 kuća. Pouku i светu misu održavao je u školi u Trnavi, jer православna crkva nije bila podesna за poučаванје radi velike зиме. Misionar je vršio два puta dnevno poučаванја i то u 10 i 30 kada je držao светu misu, а iza nje pouku, i oko 4 sata kada je bila samo pouka. Djeca su bila prisutna zajedno sa stariјima на misi, а poslije podne držao je posebnu jednosatnu pouku за djecu. Osim православnih, dolazili su i

²² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 545/1942.

²³ HDA, ZKRZ-Zh, kutija 373, 27553-27559.

²⁴ Ibid., kutija 373, 27553-27559.

²⁵ HDA, ZKRZ-Zh, kutija 373, 27553-27559.

²⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 102-IVO-1942.

²⁷ Ibid., 1528/1942, 1529/1942, 1530/1942.

²⁸ Ibid., 58-IVO-1942.

rimokatolici na misu pa su, kako misionar kaže, pravoslavni »praktično vidjeli kako se treba ponašati kod svete mise i drugih obreda«. Misionar je pravoslavne žitelje naučio pjevati misne pjesme i odgovore u svetoj misi, a poučavanje je završio 22. veljače 1942. što znači da je pouka trajala nešto manje od mjesec dana. Na kraju su pravoslavni prijelaznici molili misionara da zamoli Nadbiskupski duhovni stol da što prije pošalje svećenika koji bi nastavio poduku u Medarima.²⁹ Prijelazi su nakon poduke izvršeni praktički odmah. Tako je prijelaz u mjestu Donji Bogičevci obavljen 25. veljače, a tom je prilikom prešlo 412 pravoslavni. Prijelaz je od Nadbiskupskog duhovnog stola potvrđen 5. ožujka 1942. Molbu za prijelaz Žuberkovca, Šagovine i Poljana bogičevački župnik je poslao 4. ožujka. Duhovni stol je sve molbe afirmativno riješio u rekordnom roku od dva dana pa već 6. ožujka izdaje dozvolu za sve slučajeve (i one koji su od rođenja pravoslavni i koji su propisno vjenčani u pravoslavnoj crkvi, kao i za one koji žive u konkubinatu). Tom prilikom prelazi 737 pravoslavni iz nabrojanih sela.³⁰ Slično je bilo i sa selima Vrbovljani³¹ i Čovac gdje su pravoslavni, njih 1.415, prešli početkom ožujka, a prijelaze je duhovni stol potvrdio 14. ožujka 1942.³² U istoj su župi u travnju 1942. prešli i mještani Trnakovca, Čapraginaca, Rogolja i Benkovca, njih 804.³³ Budući da je župa u Gornjim Bogičevcima iznimno brojnim prelaženjem pravoslavni na rimokatoličku vjeroispovijest utrostručila broj vjernika rimokatoličke vjeroispovijesti, crkveni odbor u katoličkom selu Dragalić tražio je 9. veljače 1942. da se u Dragaliću osnuje posebna rimokatolička župa. »U skladu sa davnom željom sela Dragalić koje je historijska župa, a i kod osnutka župe Gor. Bogičevci ozbiljno se radilo na osnutku župe u Dragaliću, pa ovom prilikom mislimo da je došao čas da prečasn naslov ostvari davnu našu želju za vlastitom župom, zatim se osjeća stvarna potreba, jer sam Dragalić sa vlastitom kapelom, školom i hiljadu katolika je udaljen 8 klm od župe Gor. Bogičevci, dok bi sa okolnim selima Dol. Bogičevci, Gorice, Poljane, Medari, Trnava, Šagovina i Žuberkovac koja sela gravitiraju prema Dragaliću kao prirodnom centru...«³⁴ Uz 3.500 nekadašnjih pravoslavni vjernika Dragalić bi mogao uzdržavati župnika, kako su smatrali mještani Dragalića. Predstavnici crkvenih odbora iz Donjih Bogičevaca, Poljana, Medara, Gorice, Trnave, Šagovine i Žuberkovca potpisali su također ovaj dokument, a potrebu za otvaranjem župe potvrdio je i dekan novogradiškog dekana. Međutim, prijelaznici iz okolice Mašića tražili su da se osnuje župa u Medarima.

²⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 146-IVO-1942.

³⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3503/1942.

³¹ Prema iskazu Dragana Borojevića, pravoslavni hram u Vrbovljanima navodno su rušili Romi rimokatoličke vjeroispovijesti, po naredbi ustaša. Iskaz autoru 2009. Dragan Borojević, r. 1931., Klenik. Prema iskazu Mile Vukomanovića iz Čovca, crkvu u Vrbovljanima rušili su zatočeni Židovi. Iskaz autoru 2009. Mile Vukomanović, r. 1925., Čovac.

³² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3398/1942.

³³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5017/1941. U Benkovcu i Cagama ustaše su naredili da lokalno stanovništvo ide rušiti svoje crkve. Tako je otac Momčila Dojića rušio crkvu u Cagama. Dojić se prisjećao kako su djeca iz Caga i Benkovca gledala rušenja obje crkve i kako ih je voditelj rušenja potjerao kao »vlašku pašćad« kućama. Cage, Benkovac i Trnakovac su odlazili na prekrštavanje u školu u Benkovac, a seoski knez Mile Petković (Cage) bio je odgovoran da dovede sve mještane. Iskaz autoru 2009. Momčilo Dojić, r. 1928., Cage i iskaz autoru 2009. Dušanka Dojić (r. Majstorović), r. 1928., Cage.

³⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 162-IVO-1942.

Ipak, do osnutka župe u Medarima nije došlo, budući da je protiv toga dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu napisao bogićevački župnik. Ovaj je dopis iznimno važan jer pokazuje stvarno stanje nakon što su pravoslavni žitelji Medara i okolice prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Župnik Bucković ističe, dakle u travnju 1942., kako se Medari nalaze u području »vojničkih operacija partizana«. Kao mnogo važniju informaciju navodi činjenicu da »prelaznici odbijaju od sebe svećenički pastoralni rad. (To je općenito stanje prelaznika.) Stoga ne mogu jamčiti za životnu sigurnost osobe župnika. Izgleda, da je prijelaz promašen, jer su se sada prelaznici pokazali u pravom svjetlu. Potajno sudjeluju u četničko-komunističkim akcijama. Prijete preko partizana Hrvatima koji moraju seliti. Hranom i svim ostalim pomažu partizane. Simpatije za Rusiju javne su. Ispitivanjem sam saznao od jedne stare prelaznice da su opsjenjivali vlč. g. Kovačića, izrugali sv. obrede, ispljunili sv. Pričest. Dotična tvrdi, da je kupila svete Hostije i spalila (pobožno) na vatri. Pokazuju mržnju prema katolicizmu. Svećenika gotovo i ne pozdravljaju. Posve su neiskreni. Djecu nakon prelaza ne nose na krštenje. Katolici i prelaznici stoje u dvije fronte. Prvi u fronti samoobrane. Ugrožen je i sam Gornji Bogićevac. Napadaj je u toku. Prema tome deplasirano je i smiješno predlagati za sada župu Medare. Jedino molim privremenu ispostavu za prelaznike Okučana. Dovoljan je i misijonar o. Matijaca. Teritorij Dragalić-Madari i tako pastoriziram sam, jer tamo je i otprije izmiješan naš živalj, a (g.ist.) prelaznici ne traže provizije, ne vjenčavaju se, ni djecu ne daju krstiti.« Posebno je zanimljiv završni odlomak koji pokazuje koliko je župnik Bucković bio u strahu pred mogućom osvetom. »Molim ovo držati službeno tajnom (i prema min. pravosuđa) da se ne bi indirektno saznalo u Medarima za moj izvještaj, što bih ja platio životom, koji je i onako još samo u 'Božjim rukama'. G. istočnjaci nisu kršćani, ni pogani, nego neljudi. Možda se poprave?!«³⁵ Dakle, izvještaj koji je pisan nepuna dva mjeseca nakon prijelaza pravoslavnih žitelja okučanskog kraja pokazuje kako prelaženje pravoslavnih na rimokatoličku vjeroispovijest zapravo uopće nije imalo rezultata. Prelaženje je bilo formalne naravi, a nakon odvođenja brojnih stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti novogradiškog kraja u logore Stara Gradiška i Jasenovac, nije imalo više ni funkciju zaštite od mogućeg odvođenja, tako da Srbi nisu osjećali da im je Rimokatolička crkva prijelazom pružila utočište, odnosno

³⁵ Bogićevićki župnik je doslovno tužio svako nepoštivanje Rimokatoličke crkve. Tako je Nadbiskupskom duhovnom stolu 12. ožujka 1943. napisao izvještaj o tome što je doživjela Jelka Biondić stara 13 godina iz Gornjih Bogićevaca. »Tog dana oko 3 h po podne išla sam iz Okučana kući u pratnji jedne prelaznice iz Ratkovca koju poznam iz viđenja. Kad smo prolazile mimo naše crkve, ja sam se prekrstila. Nato mi je ta žena psovala krst i prietila mi da će me javiti partizanima. Malo dalje je psovala malog Stipu Krizmanića kad joj je ovaj nazvao Boga. Izjavila je nadalje da se ona krstila onda kada je vladao kralj Petar, a ne sada kada vlada kojekakva đubrad.« Poslije toga župnik piše: »Ovo je mali dokument mržnje pravoslavaca (i prelaznika) na katolike, zato što u kotaru Nova Gradiška nije ni vlas s glave pala unatoč 20 godišnjem nasilju nad Hrvatima. Kada surađuju s partizanima, ne radi samoobrane, nego radi historijske misli, da iztriebe Hrvata iz ovog kraja. Dala bi se napisati ciela Siva knjiga o zulumima pravoslavnog življa koje oni počinjaju zato, što Hrvati priznaju Poglavnika i Državu Hrvatsku. Lozinka im je: sudit ćemo po krsnom listu! (Kad pobijedi Rusija).« Na ovaj dopis odgovorio je Nadbiskupski duhovni stol ovako: »Budite razboriti te nastojte mirnim postupkom i mudrom opomenom ovakve slučajeve rješavati, a ne da si u župi stvarate možda još veće neprilike. Razboritost, strpljivost i ljubav treba da su uvijek pred očima duh. pastiru i da prema tome udešava svoj rad. Takav postupak otvorit će oči i partizanima, da uvide svoje zablude i pogriješke.« (NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2655/1943).

osigurala da im se ništa neće dogoditi.³⁶ Osim toga, vidljiv je izniman strah i velika odbojnost koju gaji bogičevački župnik prema svojim novim župljanima, nekadašnjim pravoslavcima. Nakon četiri mjeseca, u kolovozu 1942., isti župnik iz Gornjih Bogičevaca ipak šalje molbu da se osnuje župa u Medarima, ali Nadbiskupski duhovni stol zbog »partizanske opasnosti« ne dozvoljava osnivanje ove župe u Medarima, već predlaže osnivanje župe u Dragaliću. Iz istog je dokumenata također vidljivo da je do tada broj rimokatolika na području župe koju je trebalo formirati u Medarima iznosio 581, a da se još 1.768 pravoslavnih prijavilo za vjerski prijelaz, odnosno da su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest.³⁷ Župnik Bucković je također tražio pomoć i za poučavanje potencijalnih prijelaznika u Okučanima gdje je misionar trebao doći 17. siječnja 1942., a započeti s radom 18. siječnja te pokrivati parohije Bodegraj i Okučani.³⁸ O prijelazu sela Bodegraj i Lađevac izvještava bogičevački župnik Nadbiskupski duhovni stol. Naime, u pomoć bogičevačkom župniku ovdje je pristigao kateheta iz Zagreba, velečasni Maržić, koji je izvršio tijekom veljače 1942. poduku pravoslavnih u ova dva sela. Bogičevački župnik je tražio 4. ožujka 1942. da se Maržić vrati da dovrši posao, odnosno da izvrši prijelaz pravoslavnih.³⁹ Maržić je o svojem poslu podučavanja u Lađevcu i Bodegraju dao izvještaj duhovnom stolu po povratku u Zagreb 20. veljače 1942. Iz izvještaja je vidljivo da je u Lađevcu boravio dva tjedna, a da je u mjesto došao upravo u trenutku kad se završavalo rušenje pravoslavne crkve. »Crkvu su pak rušili Židovi, a i samo nekoji grkoistočnjaci i to za nagradu od 50 kn dnevno. Narodu je bilo žao za crkvom i sad se pitaju kad će se druga graditi.«⁴⁰ Misionar Maržić ne spominje da je crkva rušena po naredbi ustaša. Maržić u izvještaju ističe da je odaziv na službu Božju i pouku bio

³⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 9442/1942. Činjenica je da je na ovom čitavom području Svetačkog arhidakonata došlo do velikih odmazda nad srpskim stanovništvom zbog pomaganja i sudjelovanja u partizanskom pokretu. Tako su stradavala i sela koja su prešla na rimokatoličku vjeroispovijest kao i ona koja to nisu učinila. Nabrojimo samo neke odmazde ustaša tijekom Drugog svjetskog rata. Dana 20. svibnja 1942. pokupljeni su stanovnici srpske nacionalnosti sela Milisavci, Radenovci, Rajčići i Alavuci s područja kotara Novska i Pakrac te transportirani u logor Stara Gradiška (HDA, ZKRZ-Zh, kutija 369, 26909/1945). U svibnju 1942. »dignuti« su također i neki stanovnici sela Bodegraj i Lađevac, za koje smo vidjeli da su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest, i odvedeni u logor Stara Gradiška (HDA, ZKRZ-Zh, kutija 369, 26909/1945. i Šever 1988: 34-35). U srpnju 1942. iz Dubovca je odvedeno 70 do 80 obitelji, iz Kosovca 15 obitelji, iz Okučana 90 obitelji, a iz Bodegraja 100 obitelji. 1971: 235-236. Nijemci su krajem kolovoza 1942. pohapsili sve muškarce između 16 i 60 godina iz sela Benkovac, Trnakovac i Čapraginci, a potom ih šalju na rad u Njemačku. Radilo se o 150 muškaraca., (Vranešević 1971: 242-243). Ustaše su preostale stanovnike Benkovca i Caga uhitili 1. rujna 1942. i, nakon što su neke strijeljali, ostale otpremili u koncentracijski logor u Staroj Gradišci. Istog dana otpremili su i 76 mještana Nove Gradiške u logor Stara Gradiška (HDA, ZKRZ-Zh, kutija 297, 17472-17474.). I naselje Uskoci pokraj Stare Gradiške stradava početkom 1944. (HDA, ZKRZ-Zh, kutija 309, 19247-19257.), a u siječnju 1944. uništeno je i selo Šumetlica, kao odgovor na suradnju lokalnog stanovništva s partizanima (Ugrešić, 1981:74-78.) Pri kraju rata, 25. veljače 1945. ustaše su uhitili stanovnike sela Smrtići i Ratkovac i njih 167 sproveli u logor Jasenovac gdje su i ubijeni (Jakovljević 1986: 48-61). U knjizi autor daje i popis svih odvedenih 25. veljače 1945. Iz ovih je primjera vidljivo koliko su malo značili vjerski prijelazi da zaštite stanovništvo od njemačkih i ustaških odmazda.

³⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 9442/1942.

³⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 58-IVO-1942.

³⁹ Ibid., 172-IVO-1942.

⁴⁰ Crkvu su prema iskazu Dragana Nogića rušili Borovčani iz kotara Novska, a od njezine su građe napravili veliku kuću u Borovcu (iskaz autoru 2009. Dragana Nogić, r. 1928., Lađevac).

vrlo dobar zbog činjenice da su sredinom tjedna ljudi manje dolazili, ali »kad sam uveo prozivanje posjetilaca, onda su nastavili prvašnjim žarom«. Ističe da se popisivanje prelaznika obavljalo bez problema, ali da se oni koji su namjeravali otići u Njemačku na rad »namjerno nisu željeli upisati za prijelaz, štoviše sam doznao da su nekoji (iako im to ne treba zbog imućstva) poduzeli korake za rad u Njemačkoj samo da izbjegnu prijelaz«. Prijelaznike je učio Očenaš, Vjerovanje, Deset zapovjedi Božjih, Pet zapovjedi crkvenih, Sedam svetih sakramenata, Sedam glavnih grijeha i pet poglavitih istina kršćanskih. Podijelio je oko 100 komada Katekizama. Utisci Maržićevi su bili ovi: »Graeca fides, nulla fides je skoro legendarna poslovice, pa kako se ona obistinjuje i na prelaznicima koje sam ja poučavao onda bi bilo jedva gdje trajnijeg uspjeha među starijima, jedino bi se dalo mlađim i um i volju pokatoliciti.« Maržić je predložio da se prijelaznicima osigura kakav župnik Slovenac, jer nije moguće da župnik iz Gornjih Bogičevaca može voditi pastvu u 13 ovakvih sela.⁴¹ Da je situacija u vezi s prijelazima postala iznimno komplicirana govori i dopis bogičevačkog župnika. On komentira prijelaz pravoslavnih stanovnika parohije Okučani i Bodegraj, cca 2.000 duša, izvršen krajem veljače. Kaže da je prijelaz organiziran svečano prema želji misionara Luje Matijana, ali da sasvim sigurno »mnogi tom prilikom nisu izrekli ispovijed vjere«, a pogotovo temeljito sumnja da su »oni koji su se tom prilikom našli izvan zgrada uopće znali što se unutra zbiva«. Da je stvar bila u priličnom rasulu govori i podatak da su kod bogičevačkog župnika, u nedostatku pravoslavnih svećenika, dolazili pojedini pravoslavni vjernici koji su se željeli ispovijediti, a koji do tada nisu bili na pouci, a nisu ni podnijeli molbu za primitak u rimokatoličku vjeroispovijest. Bogičevački župnik ne krivi misionara koji je redovnik, pa »ne poznaje bračna prava, a nema ni pastoralnog iskustva«, ali predlaže hitno imenovanje »dva ili više svećenika koji bi ispitali valjanost prijelaza te koji bi od Nadbiskupskog duhovnog stola dobili upute na koji će se način posvetiti individualnim prijelazima kroz dulje vrijeme jer se radi o 15 sela sa oko 7.000 ljudi«. ⁴² Očito je da je zbog količine posla, uz nabrojene misionare u župu Gornji Bogičevci poslan i gvardijan trećoredaca iz Zagreba Jerko Meštrović koji je od Interdiječezalnog vjerskog odbora dobio dozvolu da na teritoriji župe Gornji Bogičevci smije »poučavati i primati prelaznike g.ist. vjere i da služi sv. misu u školama i g.ist. kapelama i crkvama – obavivši prije blagoslov«. ⁴³ Jedno od posljednjih masovnijih primanja pravoslavnih u rimokatoličku vjeroispovijest bilo je najavljeno 11. ožujka 1943. Tada je bogičevački župnik Bucković zatražio od Nadbiskupskog duhovnog stola da primi 150 pravoslavnih iz sela Gorice u Rimokatoličku crkvu. »Stanovnici Gorica su godinu dana prije podnijeli molbu za primitak u rimokatoličku vjeroispovijest, ali zbog udaljenosti nije se moglo pristupiti pouci.« Bogičevački župnik je istaknuo kako je zapravo »načelno protiv primanja pravoslavnih u rimokatoličku vjeroispovijest jer se pokazalo, da pravoslavci nemaju vjere, a o znanju vjerskih istina i nakani vjerski živjeti po načelima Crkve ni govora«. Ipak, za pravoslavne iz Gorica smatra da su »bolji od sviju prelaznika, konstruktivni, nisu obojeni partizanstvom i mržnjom«. Molio je Nadbiskupski duhovni stol da ih primi »pro foro

⁴¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 180-IVO-1942.

⁴² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 144-IVO-1942 i 8991/1942.

⁴³ Ibid., 173-IVO-1942.

externo«, bez ispovijedi i pričesti. Budući da popis prijelaznika nikada nije načinjen, vrlo je vjerojatno da ovaj prijelaz nikada nije ni proveden.⁴⁴

I na području župe Nova Kapela, gdje je bilo vrlo malo pravoslavnih, također su gotovo svi prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. O tome svjedoči izvještaj župnika Jakova Marjanovića iz Nove Kapele pisan 5. veljače 1942. »Stavlja se Prečasnom naslovu da svi grčkoistočnjaci naše župe u Novoj Kapeli prelaze na vjeru rimokatoličku.« Nakon toga župnik navodi i činjenicu da »budući da su mnogi muževi otjerani u logore odmah na početku prevrata, ne može se ustanoviti da li su živi ili ne«. Zbog toga osobe koje se nalaze u logorima župnik nije u molbama ni navodio. Posebno se zalaže da prijelaz bude obavljen što je moguće prije, budući da se bliži Uskrs, a pravoslavno stanovništvo iz Ratkovice, sela odakle je najviše podnesenih molbi za vjerski prijelaz, željeli bi zajedno s rimokatolicima slaviti Uskrs.⁴⁵ Ljuban Stojnović se u svom iskazu Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 1945. godine prisjeća Jakova Marjanovića, župnika iz Nove Kapele koji je bio »vrlo dobar sveštenik, jer nam je ovom zgodom pričao, da mi ostajemo koji jesmo, ali da spasimo glave, pa sada u ovakovom stanju da se dobro moramo paziti i čuvati«.⁴⁶

Na području župe Staro Petrovo Selo pravoslavni su podučavani od strane samog župnika. Početkom ožujka 1942. župnik ističe kako ima između 300 i 400 prijelaznika u njegovoj župi i kako će »s poukom biti gotov ovih dana« te da su »skoro svi dobili dozvolu od kotarske oblasti«.⁴⁷ Sredinom ožujka, njih 241 je prešao na rimokatoličku vjeroispovijest.⁴⁸

Posebno su vrijedni dokumenti iz kojih je vidljivo da je kotarska oblast u Brodu na Savi odobrila kolektivne prijelaze pojedinim naseljima. Tako je 17. prosinca odobren prijelaz za 66 obitelji (246 osoba) pravoslavne vjeroispovijesti s područja općine Oriovac⁴⁹ od kojih su 222 prema dokumentaciji iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu podnijeli molbe Nadbiskupskom duhovnom stolu 20. siječnja 1942. za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.⁵⁰ Iz ovih je dokumenata vidljivo da su podnositelji molbi za prijelaz morali imati potvrdu državnih vlasti „o čestitosti“ radi odobrenje prijelaza na rimokatoličku vjeroispovijest. Uz ovaj dokument nalazi se i dokument o prijelazu 40 obitelji (139 osoba) s područja općine Slavonski Kobaš.⁵¹ Iz jednog dopisa kobaškog svećenika Interdijecezalnou vjerskom odsjeku

⁴⁴ Ibid., 2655/1943.

⁴⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2529/1942. Početkom mjeseca prosinca 1941. ustaše su u selu Ratkoviću do temelja srušili pravoslavnu crkvu. Ustaše su formirali »odbor za rušenje crkve« »Kada su pomenutu crkvu porušili tada su na javnoj dražbi sav građevinski materijal prodali i to: Djurić Djuri iz Komorice 4.000 komada crepa i 3.000 komada cigle, Ralašiću Miji iz Pavlovaca 7.000 komada cigle, Štajduhar Mili iz Ratkovice 10.000 komada cigle...«, kako svjedoči Ljuban Stojnović Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Na kraju spominje kako je Stjepan Jurišić, očito »glavni izaslanik za rušenje« odredio troja kola koja su odvezla crkveni namještaj kao zastave, litiju, slike, stolove i ormare u općinu Nova Kapela (HDA, ZKRZ-Zh, kutija 371, 27334-27339).

⁴⁶ HDA, ZKRZ-Zh, kutija 371, 27334-27339.

⁴⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3502/1942.

⁴⁸ Ibid., 3625/1942.

⁴⁹ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 659/1941.

⁵⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 1122/1941.

⁵¹ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 658/1941.

vidljivo je da je postojalo pitanje oko prijelaza navedenih pravoslavnih vjernika na rimokatoličku vjeroispovijest. Naime, kobaški župnik u svojem dopisu, u vezi s prijelazom Save Umljenovića, spominje oko 160 pravoslavnih koji su se prijavili kotarskoj oblasti u Brodu na Savi u vezi s prijelazom na rimokatoličku vjeroispovijest. Iako je Kotarska oblast poslala dopis u kojem odobrava prijelaz, polovica pravoslavnih još se nije odlučila za prijelaz, a neki su internirani u logorima. Kobaški župnik se nadao da će se svi prijaviti za prijelaz i tražio je stoga »zgodnog misionara poslije Božića« 1941.⁵² Također se događalo da u velikim popisima, kakvi su karakteristični za ovo područje, neke osobe zabunom budu ispuštene te za njih, dakako, ne stigne dozvola za vjerski prijelaz. Tako se kobaškom župniku, koji je odjednom primao sedamdeset obitelji, za koje nam popis nije sačuvan, dogodilo da je u popisu izostavio neke od članova pojedinih obitelji. Župnik je naknadno molio da mu se dozvoli da ih primi bez sastavljanja posebnih popisa.⁵³

Masovnih prijelaza bilo je i na novljanskom području. Vidljivo je iz dokumentacije sačuvane u fondu Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja da su žitelji naselja Brezovac, Bair, Popovac, Subocki Grad i Novi Grabovac dobili 1. prosinca 1941. „potvrde o čestitosti“ koje im je izdala Kotarska oblast u Novskoj. U takvoj je odluci stajalo da taj i taj, po zanimanju to i to, rođen u određenom mjestu, grčkoistočne vjere, moli dozvolu da može »prieći sa grčkoistočne vjere na rimokatoličku, zajedno sa svojim članovima obitelji... Odlukom se potvrđuje da je (su) molitelj(i) i čestiti i ispravni građani i da im se u smislu okružnice Nezavisne Države Hrvatske od 30. srpnja 1941. broj 49468-1941 dozvoli zatraženi prielaz.« Odluka se dostavljala osobi koja je prijelaz tražila, rimokatoličkom župnom uredu u Novskoj, općinskom poglavarstvu u Novskoj i vjerskom odsjeku Državnog ravnateljstva za ponovu. Nakon što je mnoštvo potvrda o čestitosti pristiglo rimokatoličkom župniku u Novskoj Mirku Šrimplu, on je napisao dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu i zatražio misionare koji bi pripravili podnositelje molbi za prijelaz. Naime, župnik iz Novske bio je jedini svećenik u svojoj župi i koliko se čini nije imao nikakve pomoći. Sela koja su tražila prijelaz bila su od Novske udaljena između 6 i 10 kilometara u smjeru Pakraca i kako župnik ističe nije bilo dobrih putova do njih. Istaknuo je kako je među podnositeljima molbe između 1.200 i 1.500 ljudi i da ih je mnogo koji su nepismeni. Na kraju dopisa, koji je pisao 30. siječnja 1942., župnik je istaknuo kako su naselja iznimno daleko od svih većih katoličkih župa (Čaglić, Pakrac i Novska) i kako bi u Lovskoj, većem naselju i parohijalnom središtu nedaleko nabrojanih naselja trebalo osnovati rimokatoličku župu.⁵⁴ Mjesec dana kasnije, 25. veljače 1942., župnik izvje-

⁵² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 42-IVO -1942.

⁵³ Ibid., 3094/1942. U Slavonskom Kobašu pravoslavni hram su srušili ustaše 1941. godine

⁵⁴ Ibid., 86-IVO-1942. U vrijeme Drugog svjetskog rata u Lovskoj se nalazila »župa« Hrvatske pravoslavne crkve. Vidi HDA, MPB NDH, kutija 98, 1555/44. Iz Lovske je zbog ratnih prilika krajem 1944. godine župa premještena u Kukunjevac (HDA, MPB NDH, kutija 117, 5155/44). Prema popisu isplate jednokratne pomoći svećenicima HPC vidljivo je da su na području Slavonske eparhije još jedino u Lipiku i Slatinskom Drenovcu bili predstavnici HPC (HDA, MPB NDH, kutija 89, 8845/43.). HPC je imala i svećenika na području Daruvara (HDA, MPB NDH, kutija 44, 6047/42). Službeno je bila ustrojena jedino župa Lovska i ona je po privremenom propisniku o razgraničenju državnog područja na župe HPC obuhvaćala područje Daruvara, Novske, Nove Gradiške, Pakraca i Požege (HDA, MPB NDH, kutija 119, 7708/44).

štava da je misionar, velečasni Nikola Buljan⁵⁵ posjetio ova sela i počeo stanovništvo podučavati rimokatoličkoj vjeroispovijesti, ali radi velikoga snijega koji je baš u to vrijeme napao nije mogao pouku dovršiti. Župnik je bio zabrinut i nadao se da će Buljan ili koji drugi misionar završiti pouku stanovništva da bi ih se moglo što je moguće prije prevesti, budući da je strahovao da se među njih ne uvuče protestantizam. Na popisu su se našle 1.042 osobe iz spomenutih naselja. Župnik je svoj popis podijelio u četiri dijela: žitelji naselja Novi Grabovac, žitelji naselja Subocki Grad (zajedno s Bairom, Brezovcem i Popovcem) žitelji koji žive u konkubinatu i mogu se vjenčati i žitelji koji svoj brak ne mogu konvalidirati u katoličkoj crkvi. Zbog ovih posljednjih, župnik se bojao da bi se među stanovništvo mogli uvući protestanti.⁵⁶ Naime, u neposrednoj blizini postojale su evangeličke župe u Antunovcu, Uljaniku i Hrastovcu te kalvinska župa u Brekinskoj pa se valjda iz tih razloga župnik bojao mogućnosti utjecaja protestantizma. U Nadbiskupijskom arhivu sačuvan nam je i izvještaj misionara Nikole Buljana o boravku u nabrojenim selima. Iz izvještaja je vidljivo da je Buljan isprva pozvao u Novsku, u župnu crkvu, prvi dan sve muškarce starije od 14 godina iz spomenutih sela, ali da se je odazvalo svega njih 70. Ostale su ispričali da imaju slabu odjeću i obuću pa da nisu mogli putovati po visokom snijegu. Sljedeći dan Buljan je otišao u sela i spominje kako se vozio do tih sela oko 4 sata. Pouku je održao u školama u Popovcu i Novom Grabovcu 8. i 9. veljače te je svuda podijelio veći broj katekizama. Planirano je da pravoslavno stanovništvo spomenutih naselja obavi prijelaz pred Uskrs kada dođe novi misionar. Buljan je procijenio da je narod »u duši vrlo dobro raspoložen da primi svu nauku katoličke crkve. U šumama dobro su sačuvani od moderne pokvarenosti pa osim psovke izgleda da neće biti većih kojih općenitih poroka. S poštovanjem primaju svećenika i željni su riječi Božje pa vrlo pažljivo slušaju vjerske pouke. Općenito žele da bi dobili katoličkog svećenika u svoju parohijalnu crkvu u Lovskoj koja im je udaljena 1 sat. Zasada je to opasno, jer se okolo po šumama povlače čete komunista i seljaci i danju i noću čuvaju svoja sela. To je razlog da ni misionar nije mogao dulje među njima ostati«⁵⁷.

Na području župe Rajić masovno je prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest naselje Paklenica te po tri obitelji iz Starog Grabovca i Voćarice. Rajićki župnik je izvijestio da je pouka držana 12 puta u pakleničkoj školi, ali da on ne može za nakane svih podnositelja molbi, a radilo se o čitavom selu, jamčiti, odnosno tvrditi da su iskrene.⁵⁸ Tom prilikom je prešlo 673 stanovnika Paklenice, Voćarice i Starog Grabovca. Upravitelj kotara Novska 28. ožujka 1942. uputio je dopis vjerskom odsjeku Državnog ravnateljstva za ponovu s ciljem da se što je moguće brže pošalje na područje općine Novska-vanjska i općine Rajić dva dušobrižnika koji bi pomogli župni-

⁵⁵ Buljan je bio raspoređen da ode u Čaglič, ali umjesto da je odmah otišao u Čaglič, zbog visokoga snijega nije došao dalje od Novske. Ondje se zaustavio pa je odlučio pomoći lokalnom župniku s prijelazima u selima oko Novske. Tako je dobio dozvolu od Nadbiskupskog duhovnog stola da izvrši podučavanje pravoslavnih vjernika u Subockom Gradu i Novom Grabovcu. Čini se da je ondje ostao vrlo kratko jer se uskoro javlja iz Čagliča, kamo je prvotno bio poslan (NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 103-IVO-1942.).

⁵⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3054/1942.

⁵⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 139-IVO-1942.

⁵⁸ Ibid., 4012/1942.

cima u Novskoj i Gornjem Rajiću u selima gdje su pravoslavni prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Prema evidenciji koju je vodila kotarska oblast u Novskoj bilo je izdano čak 2.000 odluka o prijavi vjerozakonskog prijelaza.⁵⁹

Zaključak

Iz molbi koje su Nadbiskupskom duhovnom stolu podnosili svećenici, moguće je iščitati i koliko su pojedini svećenici bili naklonjeni pravoslavnom stanovništvu, odnosno koliko su od njega zazirali. Iako su molbe u najvećoj mjeri uniformne, ipak se, od župnika do župnika, vidi razlika u načinu pisanja tih molbi, odnosno preporuka. Župnici u Svetačkom arhidakonatu uglavnom imaju pozitivan stav prema podnositeljima molbi za prijelaz, osim bogićevačkog župnika koji se o prijelaznicima nakon konverzije izražava iznimno ružno i negativno. Iz cjelokupne dokumentacije koja nam je sačuvana vidljivo je da su kolektivni prijelazi čitavih sela s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest bili uglavnom na spomenutom području najintenzivniji u prvoj trećini 1942.godine kada su masovno prelazila srpska sela u okolici Gornjih Bogićevaca, Gornjeg Rajića i Novske. Treba reći da je broj prijelaza tijekom sve četiri godine bio iznimno visok s obzirom na broj stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti. Tako je na oriovačkom području (župe Slavonski Kobaš, Oriovac, Slavonski Dubočac i Bebrina) broj prijelaza koje smo poimenično uspjeli popisati iznosio 1.126 (76,2% ukupnog broja pravoslavnih) dok je ukupno pravoslavnih, prema popisu iz 1931., na tome području bilo 1.476. Na području dijela kotara Novska koji je potpadao pod Svetački arhidakonat (župe Lipovljani, Gornji Rajić i Novska) vjerskih prijelaza u sve četiri godine rata bilo je 2.117 (40,8% ukupnog broja pravoslavnih), a pravoslavni na tome području, prema popisu iz 1931., bilo je 5.180. Na području kotara Nova Gradiška (župe Gornji Bogićevci, Nova Gradiška, Nova Kapela, Staro Petrovo Selo, Vrbje, Vrbova, Štivilica, Davor, Gornji Lipovac, Cernik, Buče i Stara Gradiška) pravoslavni koji su podnijeli molbu za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest bilo je 7.920 (57,7% od ukupnog broja pravoslavni), a pravoslavni je, prema popisu iz 1931., bilo 13.720. Treba uz to napomenuti da jedan dio prijelaznika nije bio poimenočeno popisani pa je postotak prijelaza svakako bio i nešto veći od spomenutoga. Karakteristično je da su pravoslavni na ovom području masovno konvertirali, osobito u župi Gornji Bogićevci gdje se, među mnogim masovnim prijelazima, dogodio jedan od najmasovnijih u čitavom ratnom razdoblju. Po brojnosti njih na području Zagrebačke nadbiskupije dostižu samo vjerski prijelazi na području Banije (osobito okolica Dvora), pojedine župe u okolici Požege te župe u okolici Voćina.

⁵⁹ Ibid., 198-IVO-1942. Za vrijeme rata uništena je rajička pravoslavna crkva. Ovaj hram srušili su do temelja ustaše iz Jasenovca 1941. godine, a ostala je tek ograda oko mjesta gdje je hram stajao (HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kutija 65, 467). U dokumentu izvještava Kotarska oblast Novska o rušenju i imovini crkava na novljanskom području (Paklenica, Donji Rajić, Jasenovac, Mlaka i Uštica). Na kraju dokumenta stoji: »Sve navedene crkve porušene su, a samo rušenje izvršilo je zapovjedništvo sabirnih logora u Jasenovcu«. Općinsko poglavarstvo Rajić zatražilo je ciglu sa spomenute crkve za gradnju obližnje škole (HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 547, 42974/1941). Iste godine uništena je i paklenička pravoslavna crkva. O rušenju crkve vidi i iskaz svjedoka u HDA, ZKRZ-Zh, kutija 396, 29842-29845.

Literatura:

1. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd 1938.
2. Đurić, Veljko Đ (1991): *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju verskog genocida*, Alfa, Beograd
3. Đurić, Veljko Đ (1989): *Ustaše i pravoslavlje*, Beletra, Beograd
4. Jakovljević, Jovan (1986), *Poema mrtvim seljacima*, Narodno sveučilište MAR, Nova Gradiška
5. Krišto, Jure (2001): *Sukob simbola: Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
6. Mirković, Jovan (2002): *Zločini genocida: Eterović Mirko*, Međunarodna konferencija o Jasenovcu, Jasenovac - sistem hrvatskih ustaških logora genocida 8. – 10. svibnja 2000., II knjiga, Banja Luka-Donja Gradina, str.116-119.
7. Simić, Sima (1958): *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, Grafički zavod, Titograd.
8. *Spomenica pravoslavnog sveštenstva žrtava fašističkog terora* (1960), Savez udruženja pravoslavnog sveštenstva FNRJ, Beograd
9. Šever, Ana (ur.) (1988), *Rajić i okolina u narodnooslobodilačkoj borbi*, SUBNOR Novska, Novska
10. Škiljan, Filip (2009): *Genocid nad Srbima, Romima i Židovima u kotaru Nova Gradiška tijekom Drugog svjetskog rata*, Tokovi istorije 3, str. 33-62.
11. Škiljan, Filip (2015): *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb
12. Ugrešić, Milan (1981), *U obrani života – selo Šumetlica u NOB*, Narodno sveučilište MAR, Nova Gradiška
13. Vranešević, Milan (ur.) (1971), *Dokumenti i materijali o radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu na novogradiškom i okučanskom području 1918. – 1945.*, Historijski institut Slavonije, Općinski komitet SKH, Slavonski Brod

Kazivači:

1. Dragan Borojević, r. 1931., Klenik.
2. Momčilo Dojić, r. 1928., Cage
3. Dušanka Dojić (r. Majstorović), r. 1928, Cage.
4. Dragan Nogić, r. 1928., Lađevac
5. Mile Vukomanović, r. 1925., Čovac.

Izvori:

1. Hrvatski državni arhiv
2. HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu
3. HDA, ZKRZ-Zh (Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača)
4. Nadbiskupijski arhiv Zagreb
5. NAZ, Nadbiskupski duhovni stol

RELIGIOUS CONVERSIONS FROM THE ORTHODOX TO THE ROMAN CATHOLIC RELIGION AT THE TIME OF THE NDH IN THE AREA OF THE SVETAČJE DEANERY

Summary: The Svetačje Deanery consisted in the period between two wars and during the Independent State of Croatia regime of the following districts: Nova Gradiška, Novska and Slavonski Brod. According to the census of 1931 there were 22.046 Orthodox in Svetačje Deanery. The author deals in the article especially with the conversions from the Orthodox to the Roman Catholic faith in the Svetačje Deanery in the period from 1941 to 1945. The research is based on the materials from Croatian State Archive and Archdiocesan Archive in Zagreb. The author concludes on the basis of a list of the names of converts or applicants for conversion from parishes of the Svetačje Deanery that around 11.163 of the Orthodox Church members applied for conversion or became converts, mostly in the period from April 1941 to the first half of 1943.

Key words: Serbs; orthodoxy; Independent State of Croatia; religious conversions; Svetačje Deanery; Nova Gradiška; Novska; The Roman Catholic Church